

Kritisk diskursanalys steg för steg

En föreläsning av Olov Aronson från KVANTILA

<https://www.kvantila.com/>

Föreläsningens innehåll

Syftet med föreläsningen är att på enklast möjliga sätt visa hur man kan genomföra en kritisk diskursanalys i praktiken.

Det här är INTE en luddig teoretisk föreläsning utan en föreläsning med fokus på praktiska instruktioner och konkreta exempel.

Föreläsningens innehåll, forts.

Föreläsningen kommer:

1. Beskriva tre konkreta aspekter av texter som du kan analysera med hjälp av en kritisk diskursanalys.
2. Visa exempel på hur dessa tre aspekter av texter kan analyseras genom en kritisk diskursanalys.

Kort intro: Vad är kritisk diskursanalys?

Hur något sägs och vad som sägs är två sidor av samma sak. Till skillnad från konventionella analysmetoder undersöks inte bara språkets innehåll utan även dess form.

Den kritiska diskursanalysen fokuserar på konkreta språkliga detaljer.

Därför är det viktigt att resultaten och analysen knyter an till specifika detaljer i citaten som analyseras.

Det första du kan undersöka: Kontraster mellan motsatspar (dikotomier)

Vilka kontraster och motsatspar finns i texten? Ställs olika samhällsgrupper eller sociala kategorier i motsats till varandra?

Framställs grupperna eller kategorierna som väsentligt olika, inbördes homogena och skarpt separerade?

Hur värderas grupperna/kategorierna?
Vad associeras de med?

Exempel på motsatspar

I en nyhetsartikel från Nyheter idag 22/3 2023 kan vi läsa följande rubrik och ingress:

Transperson utförde massaker på kristen skola

På måndagsmorgonen amerikansk tog Audrey Hale, 28, sig in på den kristna privatskolan Covenant School i Nashville. Väl där sköt Hale – en transperson och är en tidigare elev på skolan – ihjäl sex personer, varav tre nioåriga barn och tre vuxna.

Exempel på motsatspar, forts.

Transperson utförde massaker på kristen skola

På måndagsmorgonen amerikansk tog Audrey Hale, 28, sig in på den kristna privatskolan Covenant School i Nashville. Väl där sköt Hale – en transperson och är en tidigare elev på skolan – ihjäl sex personer, varav tre nioåriga barn och tre vuxna.

Motsatskategorier:

mördare, inkräktare, transperson

vs.

kristna, barn

Exempel på motsatspar, forts.

Transperson utförde massaker på kristen skola

På måndagsmorgonen amerikansk tog Audrey Hale, 28, sig in på den kristna privatskolan Covenant School i Nashville. Väl där sköt Hale – en transperson och är en tidigare elev på skolan – ihjäl sex personer, varav tre nioåriga barn och tre vuxna.

Av citatet framgår att en transperson har brutit sig in i och genomfört ett massmord på bland annat barn i en kristen skola. Citatet ställer kategorin "transperson" i kontrast till kategorierna "kristna" och "barn" genom att använda den förstnämnda kategorin enbart för gärningspersonen och de sistnämnda kategorierna enbart för offren. Det framgår inte av texten om gärningspersonen var kristen eller om några av offren var transpersoner, vilket antyder att kategorierna är ömsesidigt uteslutande. Eftersom citatet lyfter fram att mördaren var en transperson är det möjligt att transpersoner, som grupp, stigmatiseras. Stigmatiseringen förstärks i så fall av att det framgår att barn mördades. Barn associeras i en västerländsk kulturell kontext med godhet och renhet (Taylor, 2012).

Det andra du kan undersöka: Allians med läsaren och andrafiering av tredje part

Inom många texter finns språkliga detaljer som antyder att författaren till texten och läsaren är "på samma sida" och tillsammans skiljer sig från han/hon/dem som beskrivs i texten.

Författaren och läsaren är så att säga "vi" medan han/hon/dem som texten handlar om är "de".

Exempel på allians och andrafiering

I en debattartikel av statsminister Ulf Kristersson och EU-minister Jessica Roswall, publicerad i DN 14/12 2022, går att läsa följande:

Den 1 januari tar Sverige över som ordförandeland i EU. Det är en svår tid med flera parallella kriser: Rysslands brutala anfallskrig mot Ukraina, i krigets kölvatten en energikris och stora ekonomiska svårigheter. ... Det blir nu vår roll att leda det arbetet. I första hand ska vi då – precis som under Sveriges tidigare EU-ordförandeskap 2001 och 2009 – tillvarata det samlade europeiska intresset och hitta kompromisser framåt för 27 länder. Som ordförandeland förväntas vi agera beslutsamt, konstruktivt och i alla medlemsländers intresse. ... Ett framgångsrikt EU är i högsta grad också ett svenskt intresse. Vår säkerhet, vår konkurrenskraft och vår förmåga att klara den gröna omställningen är avhängigt gemensamma europeiska beslut.

Exempel på allians och andrafiering, forts.

Den 1 januari tar Sverige över som ordförandeland i EU. Det är en svår tid med flera parallella kriser: Rysslands brutala anfallskrig mot Ukraina, i krigets kölvatten en energikris och stora ekonomiska svårigheter. ... Det blir nu vår roll att leda det arbetet. I första hand ska vi då – precis som under Sveriges tidigare EU-ordförandeskap 2001 och 2009 – tillvarata det samlade europeiska intresset och hitta kompromisser framåt för 27 länder. Som ordförandeland förväntas vi agera beslutsamt, konstruktivt och i alla medlemsländers intresse. ... Ett framgångsrikt EU är i högsta grad också ett svenskt intresse. Vår säkerhet, vår konkurrenskraft och vår förmåga att klara den gröna omställningen är avhängigt gemensamma europeiska beslut.

Lägg särskilt märke till användningen av orden *vi* och *vår* som inkluderar författarna och läsaren men som exkluderar individer från andra länder och regioner.

Den 1 januari tar Sverige över som ordförandeland i EU. Det är en svår tid med flera parallella kriser: Rysslands brutala anfallskrig mot Ukraina, i krigets kölvatten en energikris och stora ekonomiska svårigheter. ... Det blir nu vår roll att leda det arbetet. I första hand ska vi då – precis som under Sveriges tidigare EU-ordförandeskap 2001 och 2009 – tillvarata det samlade europeiska intresset och hitta kompromisser framåt för 27 länder. Som ordförandeland förväntas vi agera beslutsamt, konstruktivt och i alla medlemsländers intresse. ... Ett framgångsrikt EU är i högsta grad också ett svenskt intresse. Vår säkerhet, vår konkurrenskraft och vår förmåga att klara den gröna omställningen är avhängigt gemensamma europeiska beslut.

Av citatet ovan framgår att artikelförfattarna, Ulf Kristersson och Jessika Roswall, inkluderar sig själva och läsaren i samma "allians" med hjälp av förstapersonspronomen *vi* och *vår*. I de sista meningarna i citatet, där författarna först nämner begreppet "svenskt intresse" och sedan direkt går över till att lyfta "*vår* säkerhet, *vår* konkurrenskraft och *vår* förmåga", är det tydligt att pronomen *vår* inkluderar författarna, läsarna och andra individer i Sverige. I vissa andra meningar är det mer oklart vilka som inkluderas av förstapersonspronomen. Detta gäller till exempel i tredje meningen, som lyder "Det blir nu *vår* roll att leda det arbetet". Här är det oklart om författarna enbart refererar till sig själva som ett "*vi* i regeringen" eller om de refererar, i bredare bemärkelse, till alla svenska invånare. Ryssland, Ukraina och EU refereras till som utomstående parter, vilket antyder att individer i dessa länder och regioner är "de andra".

Det tredje du kan undersöka: Agens och objektifiering

Agenten (eller subjektet) i en mening är den som gör något medan objektet är den som blir utsatt för en handling. Genom att beskriva vissa individer eller grupper som agenter och andra som objekt kan förmågor, ansvar, skuld och rättigheter fördelas mellan dessa individer och grupper.

Om det inte framgår vem som genomför en handling så används en *passiv verbform*.
Om det inte framgår vem som utsätts för en handling så används en *intransitiv verbfras*.

Exempel på passiv verbform och intransitiv verbfras

Passiv verbform:

”Fel **har begåtts**.” (Det framgår inte vem som begick felen.)

Intransitiv verbfras:

”Kommunledningen **fattade beslut om nedskärningar** under tordagsmorgonen.”
(Det framgår inte vad som ska skäras ned, för vem.)

Exempel på agens och objektifiering

I ett sammanträdesprotokoll från Hammarö Kommun, 16/3 2023, kan följande läsas:

Digitalisering bidrar till ökad självständighet och integritet för brukaren, resurseffektivare verksamhet samt ger bättre underlag för uppföljning och rättssäkra beslut. Valbara tjänster som utvecklats inom ramen för välfärdsteknologi kan även bidra till ökad trygghet. Socialförvaltningen Hammarö kommun har i många år varit en av de ledande kommunerna när det gäller utveckling och digitalisering inom socialtjänsten. I takt med att arbetet med omställningen till en god och nära vård ökar har också behovet av digitalisering ökat. För att tillgodose samhällets krav på att digitaliseringen inom vård- och omsorg nu ska gå ännu fortare behövs ett strukturerat arbetssätt och en tydlig handlingsplan.

De övergripande målen vid digitaliseringen är:

- Ge den enskilda brukaren möjlighet till ett självständigt liv.
- Ökad möjlighet till valfrihet.

Digitalisering bidrar till ökad självständighet och integritet för brukaren, resurseffektivare verksamhet samt ger bättre underlag för uppföljning och rättssäkra beslut. Valbara tjänster som utvecklats inom ramen för välfärdsteknologi kan även bidra till ökad trygghet. Socialförvaltningen Hammarö kommun har i många år varit en av de ledande kommunerna när det gäller utveckling och digitalisering inom socialtjänsten. I takt med att arbetet med omställningen till en god och nära vård ökar har också behovet av digitalisering ökat. För att tillgodose samhällets krav på att digitaliseringen inom vård- och omsorg nu ska gå ännu fortare behövs ett strukturerat arbetssätt och en tydlig handlingsplan.

De övergripande målen vid digitaliseringen är:

- Ge den enskilda brukaren möjlighet till ett självständigt liv.
- Ökad möjlighet till valfrihet.

Citatet ovan är komplext och motsägelsefullt. Enligt den bokstavliga ordalydelsen av texten framgår det att kommunen ämnar öka digitaliseringen för att främja brukares självständighet och valfrihet. Meningsbyggnaden är dock sådan att brukarna konsekvent beskrivs som objekt och aldrig som aktiva agenter och beslutsfattare, och än mindre beskrivs deras självständiga val. I första meningen av citatet uttrycks till exempel att "Digitalisering bidrar till ökad självständighet och integritet för brukaren". Här framställs alltså digitaliseringen — själva förändringsprocessen — som agenten medan brukaren framställs som mottagande objekt, som inte utövar någon självständighet. I nästkommande mening beskrivs "valbara tjänster som utvecklats inom ramen för välfärdsteknologi." Detta är en passivform eftersom det inte framgår vem som har utvecklat tjänsterna. Det är motsägelsefullt att hävda att tjänsterna är valbara när det inte framgår vem som har valt dem eller valt att utveckla dem. Om det är brukarna som har efterfrågat dessa tjänster så framgår det inte av texten på grund av passivformen

Litteraturtips

Kapitel 5, "Critical discourse analysis in practice: Description", i 3e upplagan av *Language and power* av Norman Fairclough.

Vill du ha mer tips om metod och uppsatsskrivande?

Gå in på min hemsida: <https://www.kvantila.com>

Eller gå in på min Youtubekanal (bortse från att den heter just kvantitativmetod): <https://www.youtube.com/@kvantitativmetod>